SÉRIE "Informační vědy"

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-5\(5\)-75-83](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-5(5)-75-83)

Сергій Злигостєв

*аспірант, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
м. Київ, Україна, e-mail: serhiy.zlygostev@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>*

ПРОЦЕСИ ВИДАВНИЧОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА БІБЛІОТЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. Розглянуто процес цифровізації як запорука подальшого розвитку суспільства. Саме вона надає можливість задовольняти потреби сучасного суспільства у отриманні потрібних послуг та інформації.

Виокремлено зміни, які відбулися у видавничій діяльності за умов цифровізації. Процес цифровізації є одним з пріоритетних напрямків державної політики України, що забезпечує достатньо високий рівень підтримки державою галузей, що потребують модернізації. Проте, слід зазначити, що цього недостатньо, адже є ряд перешкод, що гальмують процес цифровізації та пов'язані безпосередньо з населенням України. До таких перешкод можна віднести усталені уявлення традиційного розуміння бібліотечної діяльності та видавничої справи, що значно ускладнює процес прийняття та впровадження змін. Ще однією окресленою нами перешкодою є достатньо дорога вартість технічного забезпечення задля виготовлення цифрових видань, але найбільшою перешкодою на цьому шляху виступає популярність «піратства» серед користувачів. Спокуса використання безкоштовних аналогів більша, ніж прагнення отримати ліцензований продукт, причиною цього також є рівень платежоспроможності українців.

Аналіз впливу цифровізації на бібліотечну галузь дав можливість виокремити три категорії поділу бібліотечних установ відносно рівня впровадження модернізаційних інновацій у процес функціонування. Зазначено, що більшість бібліотечних установ знаходяться на умовно середньому рівні впровадження, що виявляється у прагненні розширення сфери надання послуг, але реалізація відбувається доволі повільно. Загалом потенціал розвитку бібліотечної індустрії досить високий та за сприятливих умов може бути успішно реалізований.

Ключові слова: цифровізація, видавнича діяльність, бібліотеки, модернізація, відкритий доступ, цифрові видання.

Serhiy Zlyhostiev

*PhD student Vernadsky National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine, e-mail: serhiy.zlygostev@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>*

PUBLISHING DIGITIZATION PROCESSES AND THEIR IMPACT ON LIBRARY ACTIVITIES

Abstract. The process of digitalization is considered as a guarantee of further development of society. It provides an opportunity to meet the needs of modern society in obtaining the necessary services and information. The process of digitalization is one of the priority areas of state policy of Ukraine, which provides a fairly high level of state support for industries in need of modernization. However, it should be noted that this is not enough, as there are a number of obstacles that hinder the digitalization process and are directly related to the population of Ukraine. Such obstacles include the establishment of a traditional understanding of library activities and publishing, which greatly complicates the process of adopting and implementing change. Another obstacle outlined by us is the rather expensive cost of technical support for the production of digital publications, but the biggest obstacle in this way is the popularity of "piracy" among users. The temptation to use free analogues is greater than the desire to obtain a licensed product, which is also due to the level of solvency of Ukrainians. It is noted that most library institutions are at a relatively average level of implementation, which is manifested in the desire to expand the scope of services, but implementation is quite slow. In general, the potential for the development of the library industry is quite high and can be successfully realized under favorable conditions.

Keywords: digitization, publishing, libraries, modernization, open access, digital publications.

Постановка проблеми. Сучасний темп соціального прогресу спричинив потребу цифровізації багатьох сфер діяльності і видавнича діяльність не стала виключенням. Як наслідок, виникла потреба цифровізації бібліотечної галузі для задоволення потреб сучасного користувача. Тому постає потреба в максимально відкритому доступі до різноманітних видів і форм, суспільно і особистісно значущої інформації і знань. Бібліотеки є одним з найбільш

доступних і ефективних каналів доступу до цих видів інтелектуальних ресурсів. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дав поштовх до формування нового електронного, цифрового середовища існування видавничої галузі, бібліотечних фондів та модернізації бібліотечної справи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням проблеми цифровізації та трансформації видавничої галузі займалися М. Женченко [1], О. Михайловська [2], О. Поціпук [3] та ін., однак варто зазначити, що більшість розробок цієї проблематики присвячені окремим аспектам трансформації видавничої галузі. Проблематика цифровізації бібліотек знайшла більше відображення у науковій літературі. Дослідженням цієї проблеми займалися О. Воскобойнікова-Гузєва [4], В. Копанєва [5], Л. Костенко [6] та ін. Роботи зазначених науковців дають можливість окреслити загальні проблеми та перспективи модернізації бібліотечної галузі.

Мета статті: окреслення сучасного стану цифровізації видавничої галузі та її вплив на модернізацію бібліотечної сфери.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом процес цифровізації став пріоритетним напрямом у становленні України як розвиненої європейської держави. Цей процес активно пропагується в рамках державної політики, що передбачає побудову суспільства орієнтованого на інтереси людей, постійний розвиток, який дає кожному можливість вільного доступу до інформації та знань, а також необмежені можливості обміну ними. Процес цифровізації відображений у законодавчих актах, так Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 року №67-р було схвалено «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», яка визначає цифровізацію як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [7]. Враховуючи глобальність цього процесу, можна спостерігати його активний вплив на видавничу діяльність.

Видавнича діяльність представлена багатьма суб'єктами видавничої справи (редакції журналів, видавництва, книгарні), що донедавна працювали в традиційному стилі, випускаючи лише друковану продукцію. Але ми зосередимо увагу на процесі цифровізації видавничого бізнесу. На сьогодні цифрові видання складають незначну частину загального видавничого ринку, але активно збільшують свій обсяг. Вони приносять відносно малий відсоток прибутку порівняно із традиційною книгою. Проблема, пов'язана з адаптацією роботи видавництва в умовах еволюції цифрових технологій. Книжковий бізнес не втратить ринкових позицій, навіть за умови, що певна частина видань потраплятиме до споживачів за допомогою електронних каналів передачі

інформації. Більше того, популярність сучасних гаджетів, лише підсилює попит на електронні видання. Найближчим часом видавництва будуть виступати у ролі тих, хто аналізуватиме і відбиратиме, представлятиме і поширюватиме інформацію та продукти інтелектуальної творчості незалежно від матеріального носія. Як наслідок виникає потреба дослідження існуючого ринку цифрових видань, каналів поширення таких видань та розширення спектру видавничих послуг, для розуміння сучасного стану змін у видавничій діяльності та їх наслідки.

Першими кого торкнувся процес цифровізації видавничої діяльності стали найбільші журнали (National Geographic, Men's Health, GQ, Esquire, Vogue і т.д.), які володіли на той момент повним спектром ресурсів для їх створення: тимчасовими, людськими і матеріальними. Тим більше, що вартість входження на цей ринок в перші роки була не виправдано висока. Ситуація змінилася, коли в травні 2013 року, компанія Adobe включила інструменти для створення цифрових видань до складу пакета CreativeCloud (CC). І користувачі CC отримали можливість створювати практично необмежену кількість разових цифрових видань. Видавнича галузь почала активно використовувати можливості цього програмного забезпечення, що дало можливість збільшити кількість читачів та виокремити ряд переваг цифрового видання. Цифрові видання мають чотири основні переваги над друкованими — міжнародну досяжність, швидкість, додаткові можливості і низьку вартість. Варто відзначити, зокрема, додаткову можливість, що надається електронними виданнями, — можливість перейти безпосередньо від цитати в одній статті до статті, на яку посилається автор. Електронне видання може також включати матеріал, який редакція друкованого журналу не змогла б помістити у своєму журналі через проблеми з обсягом або тому, що матеріал проблемно надрукувати.

Також цифровізація у галузі видавництва активно відбувається під впливом масового використання «відкритого доступу». На початку 2001 р. в Інтернеті поширився рух Open Access — рух Відкритого доступу, що започаткував Інститут відкритого суспільства (Будапешт). У 2002 р. була оприлюднена Будапештська ініціатива Відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative — BOAI), згідно з якою, під «відкритим доступом» маєтись на увазі відкриті для всіх публікації в Інтернеті. Ці публікації користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, проводити свої дослідження, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для укладання показників, вводити як дані в програмне забезпечення чи використовувати з іншою метою при відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до самого Інтернету. Для користування ними переважно не існує ліцензійних

застережень. Отже, їх можна вільно використовувати для досліджень, навчання чи з іншою метою [8].

Окрім зазначених вище переваг, цифровізація видавничої справи стикається з рядом перешкод. Одна з них – дороговартісне програмне забезпечення. Хоча передбачається одноразове придбання необхідного програмного забезпечення цінова політика достатньо висока, що пояснюється багатофункціональністю цих програм. Наступна перешкода – недостатня кількість фахівців. Оскільки цифровізація видавничої діяльності передбачає ряд змін в процесі підготовки продукту, працівники цієї сфери також мають здобути необхідні знання та вміння. Але найбільшою перешкодою є сформоване в українському суспільстві поблажливе ставлення до інтелектуального піратства, на нашу думку, спричинене економічними чинниками та низькою платоспроможністю населення. Так зване «піратство» завдає значних збитків видавництвам, адже дає можливість користуватися безкоштовними версіями тощо чи іншого видання. Вирішення цих перешкод потребує достатньо великого проміжку часу, що потребується для розроблення стратегії дій задля забезпечення прибуткової та якісної видавничої діяльності.

Після окреслення певних особливостей цифровізації видавничого процесу, вважаємо за доцільне зупинитися на більш детальному огляді впливу цього процесу на бібліотечну галузь.

На думку О. Онищенко, «сучасна бібліотека стрімко переростає в мультиресурсний, мультисервісний заклад, що забезпечує мультипотреби читача/користувача. І коли ми навчимося задовольняти знаннєві, культурні, інформаційні потреби читача/користувача, котрий багато хоче, бібліотека отримає необмежену перспективу» [9]. Ми погоджуємося з думкою науковця, адже бібліотечна сфера активно змінюється для задоволення потреб сучасного користувача. Традиційне поняття бібліотеки відходить на задній план, що призводить до збільшення кількості користувачів. По-перше, бібліотеки почали масово оцифровувати стародруки та рідкісні видання. Це дає можливість зберегти цінний екземляр необмежуючи доступ до нього. По-друге, збільшення електронних видань дає можливість розширювати колекції та обсяги книжкового фонду, надаючи до них онлайн доступ. По-третє, цифровізація дає можливість створити електронні каталоги книжкового фонду, електронні читацькі квитки, що значно спрощує процес пошуку та замовлення літератури для користувачів в режимі онлайн. В свою чергу такі зміни мають ряд позитивних наслідків:

- можливість автоматичного обслуговування та ведення статистики;
- відсутність черг, через можливість оформлення звернень через е-каталог;

- створення власних спільнот у соціальних мережах та активне використання мультимедійних платформ (Youtube, Instagram та ін.) [10].

Всі ці заходи дають можливість популяризувати бібліотечні сервіси, а також розширити сферу надання послуг бібліотеками. Не зважаючи на активну підтримку держави в питанні модернізації бібліотек, на практиці через брак ресурсів ці зміни відбуваються досить хаотично та не набувають певної стабільної організованості. Доволі великою постає потреба фахівців з «цифровим мисленням», адже як зазначають І. Давидова та О. Мар'їна: «нагальною є проблема «перезавантаження» всієї галузі, адже нинішнє бібліотечне співтовариство має віру в інновації, проте часто відмовляється від прогресу» [11, с. 1003]. У цьому контексті набуває важливості розуміння представниками бібліотечної сфери цифрового медіапростору, адже це дасть можливість пришвидшити процеси подальшого розвитку та модернізації.

Як наслідок впливу цифровізації видавничої галузі на бібліотечну сферу відбувся умовний поділ бібліотек на категорії, відповідно до активності впровадження сучасних інновацій в роботу.

До першої категорії можна віднести бібліотеки, які не мають на меті впроваджувати новітні технології в організацію власної роботи. Зазвичай це пов'язано з місцем розташування бібліотек (сільські бібліотеки) та їх величиною. Працівники таких бібліотек вперто не бажають відходити від традиційного способу функціонування, що значно зменшує рівень доступності до наявної в них інформації. Також з'являються складності у процесі подання звітів та статистики відвідування, адже все поступово переходить в електронний формат. Всі ці фактори погіршують мобільність установи та можливість надання послуг без відвідування бібліотеки. Неготовність такої категорії бібліотек до роботи за будь-яких умов яскраво спостерігається в умовах пандемії Covid-19, коли наявними ресурсами установи неможливо скористатися в умовах локдауну і бібліотеки просто знаходяться в режимі «простою» [11].

До другої категорії відносяться бібліотечні установи, які тільки починають освоювати процеси цифровізації. Це проявляється в поступовому оновленні фондів за допомогою комп'ютерних технологій, створення більш інтерактивних сайтів тощо. В цій категорії виокремлюється ще дві підкатегорії. До першої можна віднести бібліотеки, які не створюють комплексної стратегії розвитку та опанування медіапростору. Зазвичай, введення модернізацій тут відбувається на рівні окремих ініціатив колективу чи окремого працівника. Такі трансформації не є конструктивними адже не окреслюють майбутніх перспектив. До другої підкатегорії відносяться бібліотеки, які вибудовують певну стратегію модернізації з урахуванням потреб користувачів. Як і у

першому випадку, представники цієї підкатегорії впроваджують зміни на основі власних ініціатив, але при цьому зберігаючи певну системність та активно поповнюючи арсенал новим технічним забезпеченням. Використання цифрових технологій значно розширює спектр послуг та власних активів. Відповідно до цього збільшується рівень використання соціальних медіа та участь у корпоративних проектах. Це дає можливість поступово вибудовувати певний рівень взаємодії з користувачами, але така повільна покроковість є показником неготовності відмовитися від традиційних методів роботи на користь сучасних. На сьогодні до цієї категорії відносяться більшість бібліотечних установ нашої країни [11].

До третьої категорії ми можемо віднести ті бібліотеки, які активно впливають у загальний процес цифровізації. Це виявляється у активному поповненні власного функціонального арсеналу інноваційними послугами. Вони активно приймають участь у грандових програмах, координують ініціативи з стратегії загальної модернізації установи, а також активно розбудовують партнерські зв'язки на взаємовигідних умовах з різними організаціями, що дає змогу підвищити власну конкурентоспроможність. Представники цієї категорії активно долучаються до інноваційних цифрових проектів та мають достатньо ефективні канали комунікації з користувачами. Це надає можливість більшої мобілізації та адаптивності до вимог сучасності, а також пропагандує необхідність та актуальність збереження інформаційної, культурної та наукової спадщини. Саме за допомогою бібліотек цієї категорії дають можливість залучення іноземного досвіду на теренах нашої країни [11].

Висновки. Загальний аналіз процесу модернізації видавничої діяльності та її вплив на бібліотечну сферу показав, що згадані вище сфери лише частково готові до змін. Видавнича діяльність має відповідати вимогам сучасного суспільства, щоб створити сприятливе підґрунття для модернізації взаємозалежних з нею галузей. Питання підготовки кваліфікованих кадрів є пріоритетним як у видавництві, так і у бібліотеках, тому варто зосереджувати увагу на підготовці молодих кадрів. Окрім цього, активна державна підтримка та збільшення доступності цифрових технологій дає можливість певною мірою «перезавантажити» традиційний спосіб функціонування бібліотечної сфери.

Література:

1. Женченко М. Цифрові трансформації видавничої галузі : монографія / М. Женченко; за наук. ред. В. Різуна. Київ : Жнець, 2018. 436 с.
2. Михайловська О. Сучасні напрями стратегічного розвитку національної видавничо-поліграфічної галузі / О. Михайловська // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2021. – №1. – С. 10–15.

3. Поціпук О. Тренди й трансформації видавничої галузі як форма адаптації до цільової аудиторії міленіалів / О. Поціпук // Наукові записки Інституту журналістики – 2017. – №2. – С.49-57.

4. Воскобойнікова-Гузєва О. Бібліотечний соціальний інститут в першій чверті ХХІ століття: історичні та соціокультурні чинники розвитку / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2020. – №1. – С. 72-79.

5. Копанєва В. Концептуальна модель бібліотеки в середовищі цифрової науки / В.Копанєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2019. – №4. – С. 6– 13.

6. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії / Л. Костенко, Т. Симоненко, О. Жабін // Бібліотечний вісник. – 2018. – № 4. – С. 3– 9.

7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

8. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження: [монографія] / Л.Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко; НАН України, Нац. б-ка України ім.В. І. Вернадського. – К., 2014. – 173 с.

9. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури / О.Онищенко // Бібл. вісн. – 2015. – № 6 (230). – С. 3–7.

10. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2021. – № 2. – С. 50–56.

11. Давидова І.О., Мар'їна О.Ю. Сучасний стан цифрової модернізації бібліотек України [Електронний ресурс] // Молодий вчений.- 2018 .- № 11 (2) .- С.1001-1005 .- Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11\(2\)_117](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11(2)_117).

References:

1. Zhenchenko, M. (2018), *Tsyfrovi transformatsii vydavnychoi haluzi : monohrafiia* [Digital Transformations of the Publishing Industry: monograph] Rizun, V. (Ed.), Kyiv: Zhnets. [in Ukrainian].

2. Mykhailovska, O. (2021) *Suchasni napriamy stratehichnoho rozvytku natsionalnoi vydavnycho-polihrafichnoi haluzi* [Modern directions of strategic development of the national publishing and printing industry]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: economics and management, 1*, 10-15 [in Ukrainian].

3. Potsipukh, O. (2017) *Trendy y transformatsii vydavnychoi haluzi yak forma adaptatsii do tsilovoi audytorii milenialiv* [Trends and transformations of the publishing industry as a form of adaptation to the target audience of millennials]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Scientific notes of the Institute of Journalism, 2*, 49-57 [in Ukrainian].

4. Voskoboinikova-Huzieva, O. (2020) *Bibliotechnyi sotsialnyi instytut v pershii chverti XXI stolittia: istorychni ta sotsiokulturni chynnyky rozvytku* [Library social institute in the first quarter of the XXI century: historical and sociocultural factors of development]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology, 1*, 72-79 [in Ukrainian].

5. Kopanieva, V. (2019) *Kontseptualna model biblioteky v seredovyshchi tsyfrovoy nauky* [Conceptual model of the library in the environment of digital science]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology, 4*, 6-13 [in Ukrainian].

6. Kostenko, L., Symonenko, T., Zhabin, O. (2018) *Tsyfrova humanitarystyka v bibliotetsi: vid e-katalohu do naukometrii* [Digital humanities in the library: from e-catalog to scientometrics]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin, 4*, 3-9 [in Ukrainian].

7. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. N 67-r. [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 N 67-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>. [In Ukrainian].

8. Kostenko, L., Zhabin, O., Kopanyeva, V., Symonenko, T. (2014) Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia: monohrafiia [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric study: monograph]. Kyiv: NAS of Ukraine, V.I. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. (2015) Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoy kultury [Problems of adaptation of libraries to the conditions of digital culture]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 6(230), 3-7 [in Ukrainian].

10. Ivashkevych, O. (2021). Tsyfrova transformatsiia bibliotek Ukrainy: sohodennia ta perspektyvy [Digital transformation (digitalization) of libraries in Ukraine: current state and perspectives]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentation. Informology*, 2, 50–56 [in Ukrainian].

11. Davydova, I., Mar'ina, O.(2018) Suchasnyi stan tsyfrovoy modernizatsii bibliotek Ukrainy [The current state of digital modernization of libraries of Ukraine] *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 11(2), 1001-1005. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11 \(2\) ___ 117](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11_(2)___117). [in Ukrainian].